

„Świadom łaski Bożej, że żyję, gdy inni bracia moi polegli lub zostali wymordowani z ręki najeźdźcy, ślubuję służyć Polsce wiernie, wytrwale i całkowicie”

Z roty przysięgi „Ojczyzny”

ORGANIZACJA „OJCZYŻNA” 1939–1945

„Organizacja »Ojczyzna« była założona lub przynajmniej kierowana w okresie okupacji przez wywiad niemiecki, a po wyzwoleniu podjęta i kierowana przez obcy wywiad, najprawdopodobniej amerykański”¹. „Wyteżoną walką w okresie okupacji i po wyzwoleniu org. »Ojczyzna« zmierzała w pierwszej fazie do rozbicia organizacji lewicowych, w drugiej zaś do obalenia siłą Rządu PRL. Środowisko to jest tym bardziej niebezpieczne z uwagi na to, że składa się prawie w 100% z ludzi posiadających wykształcenie uniwersyteckie”².

Poznańska kolebka

Organizacja „Ojczyzna” powstała w Poznaniu na przełomie września i października 1939 r. Jej patron, ks. infułat Józef Prądzyński, były kapelan wojsk powstańczych w Powstaniu Wielkopolskim i wieloletni duszpasterz akademicki, cieszył się w Wielkopolsce wielkim autorytetem osobistym. On też, pod wpływem słów wygłoszonych przez Ignacego Paderewskiego na pierwszym posiedzeniu Rady Narodowej RP w Paryżu 23 stycznia 1940 r., zaproponował nazwę organizacji – „Ojczyzna”. Miała być organizacją ponadpartyjną, jednoczyć ludzi różnych środowisk i poglądów do walki – nie „o Polskę demokratyczną, arystokratyczną, robotniczą czy chłopską, lecz o jedną niepodległą Polskę, która będzie matką dla wszystkich swych synów”³.

Pracami organizacyjnymi kierowali Witold Grott i Kirił Sosnowski. Dążyli do stworzenia w pewnym sensie elitarnego zespołu ludzi, zdolnego do realizowania najważniejszych zadań, jakie stanęły przed narodem, który utracił wolność i własne państwo, poddany został brutalnej, eksterminacyjnej polityce okupantów.

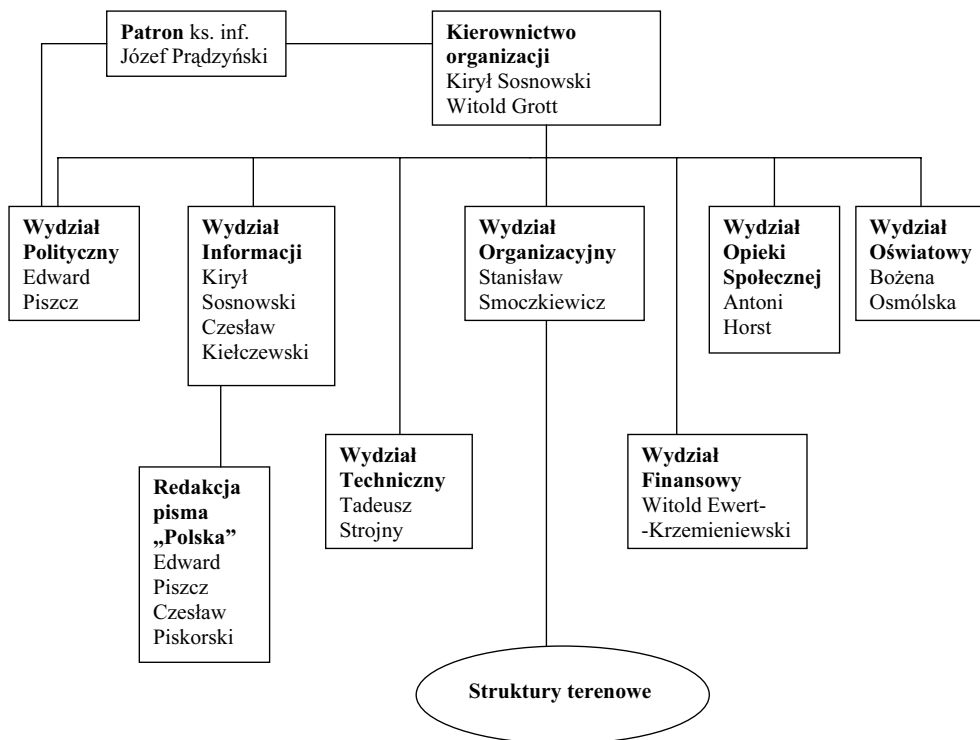
Na czoło zadań „Ojczyzny” wysuwała się od początku działalność informacyjno-dokumentacyjna i propagandowa, pomoc społeczna oraz organizowanie tajnej oświaty. Jednymi z pierwszych komórek organizacyjnych były: Wydział Dokumentacji (zebrał on cenny materiał, m.in. fotograficzny, obrazujący rozmaite przejawy polityki okupanta wobec Polaków), Wydział Propagandy (wydający pismo „Polska” oraz ulotki, także w języku niemieckim),

¹ AIPN Po, 003/230, *Ramowy plan rozpracowania organizacji „Ojczyzna” i innych organizacji i związków pochodnych*, 12 III 1949, k. 91.

² AIPN BU, 00231/173, t. 52, *Raport o wykonaniu dotychczasowych i plan dalszych przedsięwzięć do sprawy krypt. „Alfa” założonej na b. członków organizacji „Ojczyzna”*, lipiec 1954, k. 41.

³ Fragment mowy Paderewskiego przedrukowany w piśmie „Polska”, wydawanym przez „Ojczyznę”.

Organizacja „Ojczyzna” w Wielkopolsce 1939/1940 – 1941/1942

Wydział Opieki Społecznej (łączył akcję charytatywną z organizowaniem pomocy lekarskiej) oraz Wydział Oświaty (blisko współpracujący z Pogotowiem Wojennym Harcerek, kierownym przez hm. Irenę Tarnowską). Rozbudowa struktur terenowych nadzorowana była przez Wydział Organizacyjny. Z czasem powstały jeszcze komórki: techniczna (szyfry, legalizacja), finansowa oraz polityczna.

Na początku grudnia 1939 r. dotarła do Francji kurierka zagraniczna „Ojczyzny”, Anna Świeżawska, z raportem o sytuacji w okupowanej Wielkopolsce. Odtąd przygotowywane przez „ojczyźniaków” materiały informacyjne przekazywane były rządowi dość regularnie różnymi drogami (m.in. przez placówkę rządową w Watykanie, a także przez Delegaturę Rządu na Kraj).

Siatka terenowa organizacji już jesienią 1939 r. sięgnęła poza Poznań. Komórki „Ojczyzny” powstały w wielu miejscowościach Wielkopolski, a z czasem także na Pomorzu i Śląsku. Od początku 1940 r. organizacja zaczęła się rozwijać na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Rok 1941 przyniósł poważne straty wśród działaczy „Ojczyzny” w Wielkopolsce. 3 maja aresztowany został ks. Prądzyński, a w czasie fali aresztowań, ciągnącej się od września 1941 r. do kwietnia 1942 r., w ręce gestapo wpadli m.in. Edward Piszcz, Stanisław Smockie-

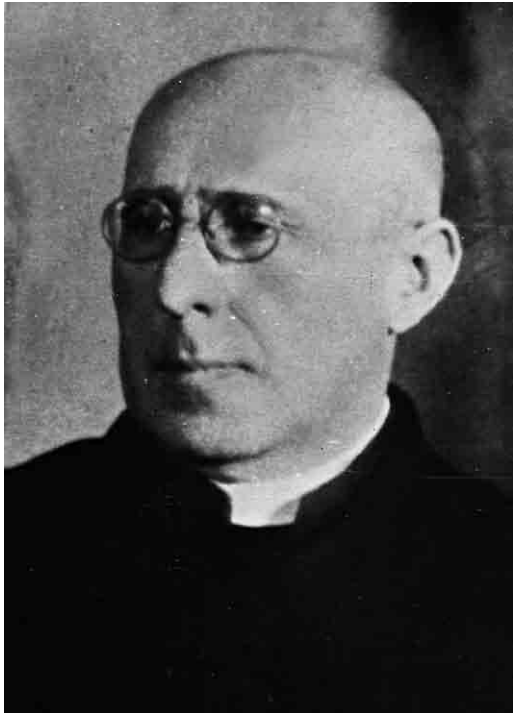
wicz, Tadeusz Strojny i Czesław Kiełczewski⁴. Antoni Horst i Juliusz Kolipiński ratowali się ucieczką do Warszawy.

Ocalałe z pogromu komórki „Ojczyzny” w Wielkopolsce prowadziły przede wszystkim działalność charytatywną, informacyjno-dokumentacyjną, a także tajną oświatę. Współuczestniczyły one w odbudowie siatki tajnej administracji państwowej na tym terenie. Kierowali nimi Stefan Rowiński przy pomocy Edwarda Serwańskiego oraz Jan Czapiewski.

Struktura organizacyjna oraz baza w GG

„Ojczyznę” w GG organizował Witold Grott, który w końcu 1939 r. przeniósł się do Warszawy. Jego najbliższymi współpracownikami byli: Jan Jacek Nikisch, Edmund Męclewski, Stanisław Tabaczyński, ks. Maksymilian Rode (zasłużony kapłan katolicki i działacz społeczny, późniejszy prymas Kościoła narodowego)⁵. Prowadzono akcję pomocy społecznej oraz tajnego nauczania dla osób wysiedlonych z ziem wcielonych do Rzeszy. Podjęto także działalność informacyjno-propagandową, nastawioną m.in. na uświadamianie ludności GG specyfiki polityki okupanta na ziemiach wcielonych do Rzeszy oraz na promowanie wartości i zalet charakteru ludności kresów zachodnich. „Ojczyzna”, zabiegając o awans polityczny społeczeństwa tych ziem w odrodzonej Polsce, nie zamierzała kulturować regionalizmów, lecz łagodzić zarówno zadawnione, jak i zupełnie świeże urazy, a przygotowywać pełną konsolidację Polaków. Organizacja niejednokrotnie występowała „na zewnątrz” (np. w korespondencji z rządem) jako społeczno-polityczna reprezentacja ludności ziem zachodnich.

Z początkiem 1941 r. rozpoczęto regularne wydawanie pisma „Biuletyn Zachodni” (BeZet), mającego charakter agencji prasowej przeznaczonej dla redakcji prasy konspiracyjnej w GG oraz dla ośrodków kierowniczych Państwa Podziemnego. Już wiosną 1940 r. uznano przesunięcie granicy zachodniej Polski do linii rzek Odry i Nysy Łużyckiej za jeden z głównych polskich celów wojny. Pod kierunkiem prof. Zygmunta Wojciechowskiego podjęto prace badawcze nad

Ks. inf. Józef Prądzyński, patron „Ojczyzny”, mąż zaufania Rządu RP na Wielkopolskę, aresztowany 3 maja 1941 r., zamordowany w Dachau w czerwcu 1942 r.

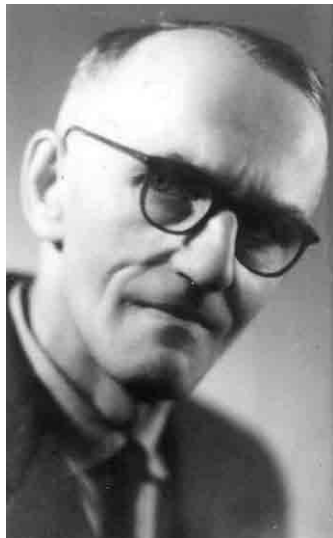
⁴ Zginęli oni w lipcu 1942 r. wraz z Delegatem Rządu dla ziem wcielonych do Rzeszy Adolfem Bnińskim, jako organizatorzy jego biura. Ks. Prądzyński został zamordowany w czerwcu tegoż roku w KL Dachau.

⁵ Zob. K. Białecki, „Sprawa księdza Maksymiliana Rode” jako przykład stosunku władz do „księży pozytywnych” [w:] *Z dziejów Kościoła katolickiego w Wielkopolsce i na Pomorzu Zachodnim*, red. S. Jankowiak, J. Miłoś, Poznań 2004.

zagadnieniami demograficznymi, geograficznymi, gospodarczymi, społecznymi, jakim miało stawić czoło państwo polskie w chwili obejmowania tych terenów. Przygotowywano uzasadnienie polskich celów granicznych na zachodzie na powojenną konferencję pokojową. Przystąpiono także do akcji informacyjno-propagandowej wśród społeczeństwa polskiego. 21 czerwca 1941 r. powołane zostało w Warszawie Studium Zachodnie pod patronatem Głównego Delegata Rządu dla ziem wcielonych. Wśród współpracowników Studium byli m.in. Maria Kiełczewska, Leon Całka, Antoni Wrzosek, Andrzej Grodek, Karol Marian Pospieszalski, Tadeusz Lehr-Spławiński, Jan Jacek Nikisch, Kirił Sosnowski. Plonem prac był zaś m.in. opublikowany w latach 1942–1943 trzyczęściowy cykl pt. *Ziemie Powracające. Obraz geograficzno-gospodarczy (Prusy Wschodnie, Pomorze Zachodnie-Pogranicze, Śląsk)*, a także opracowania *Jak to może wyglądać?* oraz *Decyduj! Słucha cię milion poległych żołnierzy polskich*.

Struktura organizacyjna „Ojczyzny” kształtowała się stopniowo, dopasowując się do podejmowanych zadań. Na terenie Wielkopolski, z chwilą powstania Głównej Delegatury Rządu, istniejące tam wydziały „Ojczyzny” stały się praktycznie wydziałami Biura Delegatury. Nieco większą odrębność udało się zachować na terenie GG. Jednak i tu „ojczyźniane” komórki opieki społecznej, tajnego nauczania oraz informacji i propagandy włączone zostały w strukturę warszawskiego Biura Delegata Adolfa Bnińskiego, a następnie przekazane odpowiednim agendum Delegatury Rządu na Kraj (DR). Do końca blisko współpracował z Biurem Zachodnim zorganizowany w 1941 r. Wydział Techniczny „Ojczyzny”, natomiast przez cały czas zachował samodzielność Wydział Organizacyjny.

Przywódcy „Ojczyzny” zdawali sobie sprawę, że tak szerokie zaangażowanie się w działalność aparatu państwa podziemnego odbija się ujemnie na pracach nielicznej przecież organizacji. Według oceny kierownika „Ojczyzny” Jana Jacka Nikischa liczyła ona ok. 500–600 członków. Uznawali jednak prymat aktywności na rzecz państwa i nigdy nie starali się jej ograniczać. Przeciwnie – przekazywali doń najlepszych ludzi, najbardziej wyrobione zespoły.

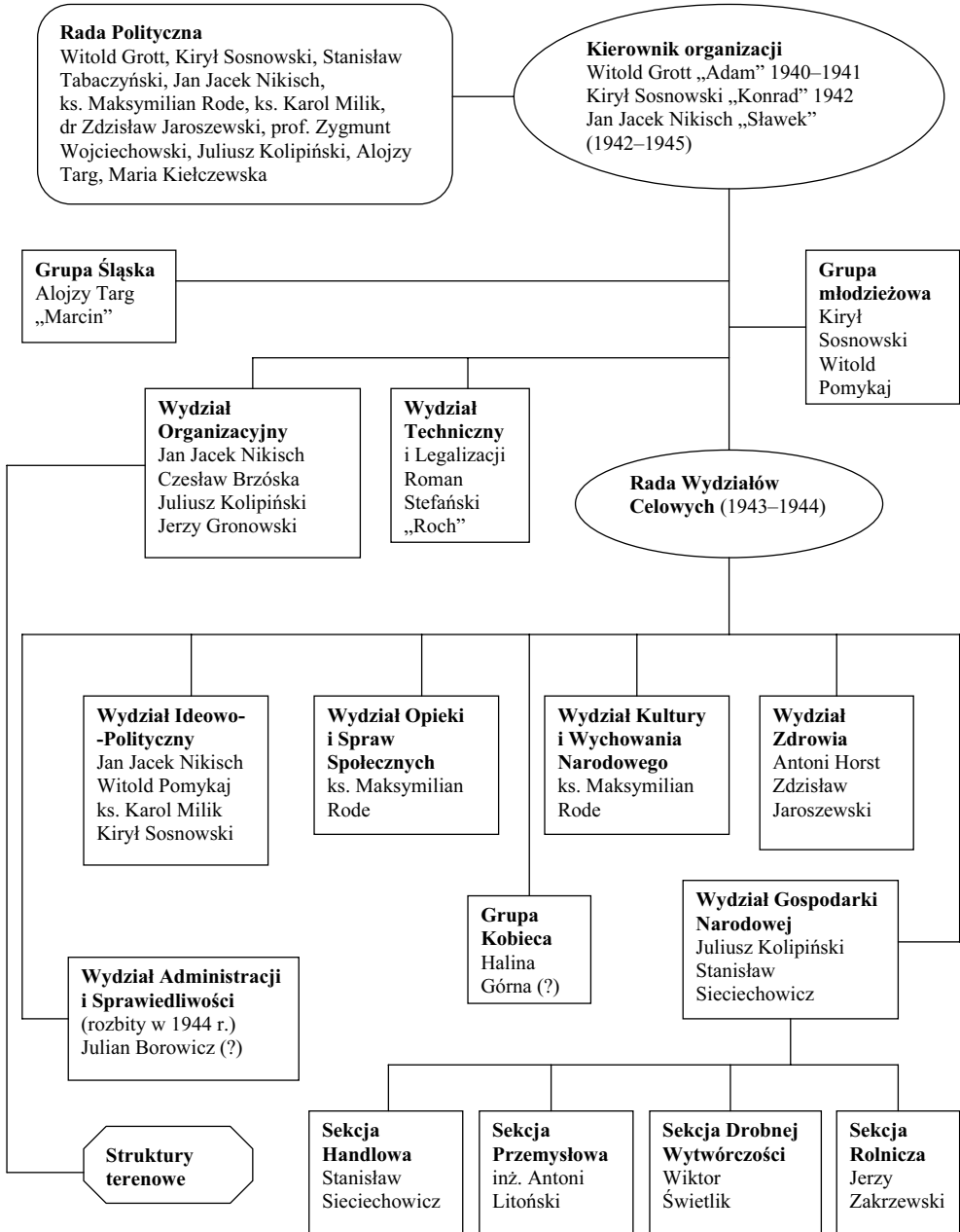
Alojzy Targ „Marcin”, kierownik Grupy Śląskiej „Ojczyzny”, zastępca Okręgowego Delegata Rządu dla Śląska

Na czele organizacji stał kierownik, który reprezentował ją na zewnątrz oraz koordynował pracę wydziałów i komórek terenowych. Funkcję tę pełnili: W. Grott⁶ (do stycznia 1942 r.), K. Sosnowski (do lata 1942) i J.J. Nikisch (do lipca 1945 r.). Najważniejszą rolę odgrywało koleżeńskie kierownictwo polityczne, do którego należało ustalanie programu i zasad działania. W różnym okresie jego członkami byli: ks. J. Prądyński, W. Grott, K. Sosnowski, J.J. Nikisch, E. Piszcz, S. Smoczkiwicz, S. Tabaczyński, Z. Wojciechowski, Zdzisław Jaroszewski, ks. Karol Milik, ks. M. Rode, Alojzy Targ, J. Kolipiński oraz M. Kiełczewska-Zaleska. Autonomią cieszyła się Grupa Śląska „Ojczyzny”, na której czele stał A. Targ „Marcin”, jednocześnie zastępca Okręgowego Delegata Rządu dla Śląska.

Od połowy 1943 r. nadano organizacji nową strukturę, opartą na tzw. wydziałach celowych. Miały one skupiać osoby posiadające przygotowanie fachowe do prowadzenia

⁶ Zginął w publicznej egzekucji na stacji w Szymanowie k. Warszawy 1 XII 1943 r.

Schemat organizacyjny „Ojczyzny” w Generalnym Gubernatorstwie 1940–1945

prac koncepcyjno-programowych bądź organizacyjno-realizacyjnych w zakresie najważniejszych, zdaniem organizacji, dziedzin życia narodowego. Utworzono zaś następujące wydziały celowe: Wydział Ideowo-Polityczny, Wydział Kultury i Wychowania Narodowego (do którego włączono działający przez jakiś czas samodzielnie Wydział Propagandy), Wydział Spraw Społecznych, Wydział Zdrowia, Wydział Gospodarki Narodowej, Wydział Administracji i Sprawiedliwości. Prace wydziałów koordynowała powołana we wrześniu 1943 r. Rada.

Od końca 1942 r. wydawano pismo „Kultura Polska” redagowane przez ks. Rodego. W 1944 r., pod tą samą redakcją, ukazało się drugie pismo ideowo-programowe „Ojczyzny” – „Polityka Społeczna”. Warto zwrócić uwagę także na przeznaczony dla młodzieży „Żagiel”. „Ojczyzna” wiele miejsca poświęcała sprawom kształcenia i wychowania, traktując je zresztą nierozdzielnie. W ramach organizacji wyłoniona została grupa młodzieżowa, snuto także plany utworzenia Korpusu Wychowania Narodowego „Ojczyzna”.

Na chrzcie Tomka Jaroszewskiego 27 czerwca 1943 r. zgromadziło się wiele czołowych postaci „Ojczyzny”. Na fotografii w tylnym rzędzie stoją od lewej: Wiesław Jaroszewski, kurier Biura Zachodniego na Pomorze (rozstrzelany w Warszawie we wrześniu 1943 r.); ks. dr Maksymilian Rode „Leon”, kierownik Wydziału Kultury i Wychowania Narodowego „Ojczyzny”, kierownik Biura Oświatowo-Szkolnego Ziem Zachodnich; Witold Grott „Adam”, kierownik „Ojczyzny” w GG (1940–1942), zastępca kierownika Sekcji Finansowo-Budżetowej Delegatury Rządu na Kraj, rozstrzelany w Szymanowie 1 grudnia 1943 r.; Jan Jacek Nikisch „Sławek”, kierownik „Ojczyzny” (1942–1945), członek Rady Jedności Narodowej; o. Bernard Przybylski, dominikanin, przyjaciel i opiekun duchowy „ojczyźniaków”; Kyril Sosnowski „Konrad”, organizator „Ojczyzny” i członek jej ścisłego kierownictwa, współorganizator Głównej Delegatury w Poznaniu i Komendy Okręgu Poznańskiego ZWZ, kierownik Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu na Kraj; Zdzisław Jaroszewski „Jan”, kierownik Wydziału Zdrowia „Ojczyzny” i członek jej ścisłego kierownictwa w GG.

W drugiej połowie 1943 r. kierownictwo polityczne organizacji przyjęło *Wskazania ideowe* – dokument mający stanowić punkt wyjścia do dyskusji ideowo-programowej wewnątrz organizacji. Treść *Wskazań* plasuje „Ojczyznę” w szeroko pojętym obozie narodowym. Charakterystyczne było położenie nacisku na etykę chrześcijańską jako podstawę działań zarówno jednostki, jak i całego społeczeństwa i państwa oraz utożsamienie idei państwowej z ideą narodową. Postawiono członkom organizacji wysokie wymagania moralne i fachowe i nie zawahano się przeprowadzić weryfikacji pod kątem spełniania przez ludzi „Ojczyzny” tych kryteriów. Wyraźnie wyartykułowana została we *Wskazaniach* dążność „Ojczyzny” do udziału w działaniach na rzecz konsolidacji polskiego życia politycznego oraz do brania na siebie odpowiedzialności za losy państwa poprzez pracę w jego organach. Te tendencje znalazły wyraz w zgłoszeniu w lutym 1944 r. akcesu do powstającej Rady Jedności Narodowej (RJN), a także w przystąpieniu w kwietniu 1944 r. do Porozumienia Organizacji Narodowych. Wcześniej jeszcze, bo w styczniu 1944 r., „Ojczyzna” złożyła swój podpis (wśród 23 organizacji) pod wydaną z inicjatywy Społecznego Komitetu Antykomunistycznego odezwą, potępiającą antynarodową i agenturalną działalność PPR.

Ważną rolę w rozwoju i ewolucji programowej organizacji odgrywały zjazdy. Pierwszy z nich, ze względów konspiracyjnych dwustopniowy, miał miejsce jesienią 1942 r. Drugi zjazd odbył się w dużym gronie (około 60 osób) w lipcu 1944 r., w niemal wolnościowej atmosferze spowodowanej zbliżaniem się frontu i odwrotem Niemców.

W Powstaniu i po Powstaniu

Powstanie Warszawskie zaskoczyło „ojczyźniaków”. Ci, którzy znaleźli się w Warszawie, włączyli się do rozmaitych potrzebnych w danej chwili i miejscu działań: walczyli w oddziałach powstańczych, pracowali w różnych agendach Delegatury Rządu. Zwarta grupa członków „Ojczyzny”, skupiona na Starówce wokół Męclewskiego i Kolipińskiego, redagowała dziennik „W Walce”. Odcięci przez Powstanie członkowie kierownictwa Nikisch i Jaroszewski założyli „bazę” w podwarszawskim Milanówku i Brwinowie. Z czasem dołączyli do nich prof. Wojciechowski, Edward Serwański i inni. Podjęli się oni m.in. wydawania lokalnej mutacji agencji informacyjnej DR „Kraj” oraz dokumentowania na gorąco zbrodni niemieckich na ludności stolicy, zbierając relacje świadków. Ważną rolę odegrał też dr Horst, prowadzący akcję pomocy dla ewakuowanych szpitali warszawskich.

W trudnym okresie, jaki nastąpił po upadku Powstania, „Ojczyzna” skupiła się na nawiązywaniu pozrywanej łączności, udzielaniu pomocy najbardziej poszkodowanym oraz na ratowaniu i zabezpieczeniu ocalałych archiwów. Jednocześnie jej kierownictwo starało się określić stanowisko polityczne i zadania organizacji w nowej rzeczywistości. Formułowano je w gazecie, której nadano nazwę „Ojczyzna”⁷. Przeciwstawiono się tzw. koncepcji walki z dwoma wrogami, uznając, że w istniejącym układzie sił międzynarodowych dążyć trzeba do maksymalnego wykorzystania klęski Niemiec dla ustalenia granicy zachodniej państwa na linii Odry–Nysy. Mocno przy tym obstawano przy zapewnieniu Polsce suwerenności. Udzielono zatem poparcia koncepcjom politycznym i działaniom Stanisława Mikołajczyka.

Konsekwencją przyjętych ustaleń był memoriał, jaki w listopadzie 1944 r. w imieniu „Ojczyzny” złożył Nikisch na ręce przewodniczącego RJN Kazimierza Pużaka. Wnosił on o zmianę przyjętej w marcu 1944 r. deklaracji programowej, w punkcie dotyczącym granic państwa. 26 grudnia 1944 r. „Ojczyzna” wystąpiła do RJN z wnioskiem o uchwalenie wotum

⁷ W okresie wrzesień–listopad 1944 r. ukazały się 4 numery „Ojczyzny”.

nieufności dla premiera Arciszewskiego, który w wywiadzie prasowym miał się wyrzec przyłączenia do Polski Wrocławia i Szczecina.

W połowie grudnia 1944 r. utworzono pod kierownictwem prof. Wojciechowskiego konspiracyjny Instytut Zachodni. W lutym następnego roku prof. Wojciechowski ujawnił wobec Edwarda Osóbki-Morawskiego, premiera tzw. Rządu Tymczasowego, fakt istnienia Instytutu i otrzymał pozwolenie na prowadzenie działalności naukowej. Wkrótce Instytut otrzymał siedzibę w Poznaniu. Wśród jego pierwszych publikacji znalazły się opracowania przygotowane w konspiracji zarówno przez Studium Zachodnie, Biuro Ziem Nowych, jak i Departament Informacji i Prasy DR.

W służbie Polski Podziemnej

„Kiedy w maju 1940 r. na polecenie męża zaufania Rządu i za jednogłośnie zgodą przedstawicieli stronnictw rozpocząłem moje funkcje, poza czterema stronnictwami, działała na tym terenie kadrowa organizacja »Ojczyzna«, która przez R[zym] posiadała łączność z Rządem. Organizacja ta [...] potrafiła swoje metody pracy od początku dostosować do warunków, przewidując nawet ich rozwój. Utrzymując kontakt ze stronnictwami, pozytywnie ustosunkowując się do ZWZ – zdołała ta grupa zdobyć duży wpływ na dalszy bieg życia organizacyjnego na ziemiach zachodnich. [...] Grupa ta działa silnie na terenie GG wśród wysiedleńców”⁸.

„Ojczyzna” była inicjatorką powołania w Poznaniu Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem wcielonych do Rzeszy. Ks. Prądzyński już na początku 1940 r. został mężem zaufania Rządu RP w Wielkopolsce. Doprowadził do wybrania Adolfa hr. Bnińskiego (wieloletniego wojewody poznańskiego) na stanowisko delegata oraz do utworzenia Porozumienia Stronnictw Politycznych w Poznaniu (z udziałem przedstawicieli Stronnictwa Narodowego, Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Pracy). Kierownikiem biura delegata został Edward Piszcz. „Ojczyzna” oddała swoje komórki merytoryczne i terenowe do dyspozycji Delegatury Rządu. „Ojczyźniacy” działający w Warszawie zorganizowali tam ekspozyturę biura delegata, na której czele stanął Stanisław Tabaczyński. Ekspozytura ta przetrwała rozbięcie Głównej Delegatury dla ziem wcielonych i dała początek Biuru Zachodniemu Delegatury Rządu na Kraj. Z czasem, z inicjatywy „Ojczyzny”, przy Biurze Zachodnim ukonstytuowała się Rada Społeczna pod honorowym przewodnictwem ks. bp. Stanisława Adamskiego.

Stanisław Tabaczyński „Ryszard”, członek ścisłego kierownictwa „Ojczyzny”, kierownik Biura Zachodniego, zamordowany przez Niemców, prawdopodobnie rozstrzelany w Warszawie w maju 1943 r.

⁸ A. Bniński do Centrali: Charakterystyka życia organizacyjnego na Ziem[iach] Zachodnich, 5 VI 1941 r. [w:] *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. VI: *Uzupelnienia*, red. K. Iranek-Osmecki i T. Zawadzki-Żenczykowski, Londyn 1989, s. 188–189.

„»Ojczyzna« prowadzi pracę, którą z punktu widzenia ogólnego należy zakwalifikować jako bardzo poważną i dodatnią [...]. Nastawiona jest głównie na robotę wojskową, w której nadal współpracuje ściśle i lojalnie z SSS [ZWZ]”⁹.

Kluczową rolę odegrała „Ojczyzna” w powołaniu komendy Okręgu Poznańskiego Związku Walki Zbrojnej. W lutym 1940 r. Sosnowski i Grott zostali zaprzysiężeni w Warszawie do ZWZ przez płk. Stefana Roweckiego. Pierwszy z nich przystąpił do organizowania sztabu w Poznaniu, drugi podjął się utworzenia na terenie GG tzw. Korpusu Zachodniego, który miał m.in. przygotowywać kadry dla przyszłych jednostek wojskowych na ziemiach zachodnich. Członkowie „Ojczyzny”, m.in. por. Adam Schmidt, kpt. Waław Kotecki czy mjr Jan Kamiński, pełnili odpowiedzialne funkcje w sztabach kolejnych komend Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK.

Działacze „Ojczyzny” w GG byli organizatorami Biura Oświatowo-Szkolnego Ziem Zachodnich (BOSZZ), w ramach którego utworzono cztery okręgi szkolne, prowadzące akcję tajnego nauczania, Pedagogium Ziem Zachodnich (kierowane przez dr Stefanę Mazurek) i Śląskie Biuro Szkolne (z dr. Kazimierzem Popiołkiem na czele). BOSZZ, którego kierownikami byli kolejno ks. dr Rode i dr Michał Pollak, wspierało także działalność Uniwersytetu Ziem Zachodnich w Warszawie. Na początku 1943 r. zostało ono włączone do Departamentu Oświaty i Kultury DR. Członkowie „Ojczyzny” byli także inicjatorami powołania Zrzeszenia Dziennikarzy Ziem Zachodnich, które uruchomiło Wyższe Kursy Dziennikarskie w Warszawie i ich filię w Krakowie.

Inną ważną strukturą utworzoną i w znakomitej części obsadzoną przez „ojczyźniaków” była Sekcja Zachodnia Departamentu Informacji DR. W jej ramach rozwinęli oni szeroką działalność informacyjno-propagandową, wydając m.in. konspiracyjne pisma: „Biuletyn Zachodni”, „Ziemie Zachodnie Rzeczypospolitej”, „Zachodnia Straż Rzeczypospolitej”. Opublikowali także kilka wydawnictw zwartych, m.in. obszerną książkę pod znamienym tytułem *Z pierwszej linii frontu*. Dla „ojczyźniaków” bowiem ziemie wcielone do Rzeszy, gdzie toczył się nieustępliwy bój o biologiczne wręcz przetrwanie narodu, stanowiły zawsze pierwszą linię frontu walki z najeźdźcą. Z innych wydawnictw wymienić można *Szkice historyczne* (autorem był prof. Wojciechowski pod ps. Karol Szajnocha), *Śląsk wierny ojczyźnie* (Zbyszko Bednorza), *Honor i Ojczyzna* (Zbigniewa Sadkowskiego). Sekcja Zachodnia przy pomocy rozbudowanej siatki informacyjnej zbierała cenne materiały o sytuacji na ziemiach wcielonych do Rzeszy, przygotowując na ich podstawie obszernie raporty dla władz krajowych i rządu na uchodźstwie.

W wyniku zabiegów działaczy „Ojczyzny”, jednocześnie instruktorów harcerskich hm. dr. Józefa Wizy „Siwego” i hm. Romana Łyczywka „Mateusza”, utworzony został w 1942 r. Wydział Zachodni Głównej Kwatery Szarych Szeregów, a także powołana chorągiew skupiająca wysiedlonych z ziem zachodnich.

W połowie 1944 r. kierownik „Ojczyzny” J.J. Nikisch „Sielecki” został zaprzysiężony do RJN – parlamentu Polski Podziemnej. W czasie Powstania Warszawskiego w posiedzeniach RJN, w zastępstwie przebywającego poza stolicą J.J. Nikischa, uczestniczył jego zastępca J. Kolipiński. Kiedy w maju 1945 r. Komisja Główna RJN podjęła uchwałę o rotacyjnym udziale w jej posiedzeniach przedstawicieli mniejszych ugrupowań (tj. „Raclawic”, „Ojczyzny” i Zjednoczenia Demokratycznego), „Ojczyzna” wycofała się z prac RJN. Nie uczestniczyła więc w ostatnim akcie istnienia Polskiego Państwa Podziemnego. Jednak podpis jej przedstawiciela figuruje na uchwalonym 1 lipca 1945 r. *Testamencie Polski Walczącej*.

⁹ IMS A 9III2a/50, *Raport sytuacyjny za okres od 10 IX do 10 XI 1940 r.*, k. 26.

Rozwiązanie „Ojczyzny”

15 lipca 1945 r., w 17 dni po ukonstytuowaniu się tzw. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, w dwa tygodnie po rozwiązaniu się RJN i Delegatury Rządu na Kraj, na konspiracyjnym zebraniu w Poznaniu członkowie „Ojczyzny” podsumowali okupacyjną działalność organizacji i zastanawiali się nad perspektywami swojej pracy w nowych uwarunkowaniach politycznych. J.J. Nikisch przedstawił sprawozdanie z działalności organizacji. Podsumowując jej dorobek, powiedział m.in.: „Powstałszy na początku wojny jako grupa kilku ludzi związanych jednym światopoglądem i wolą ofiarnej służby Polsce. Wychodzimy z okresu wojny jako zespół duży, dojrzały organizacyjnie, skrzystalizowany ideowo, związany najsilniejszą więzią przyjaźni zrodzonej w atmosferze walki o wspólne ideały w codziennym ryzyku niebezpieczeństwa”.

Juliusz Kolipiński, ostatni kierownik Biura Głównej Delegatury w Poznaniu, członek ścisłego kierownictwa „Ojczyzny” i zastępca jej kierownika w GG (1942–1945)

Na zjeździe postanowiono rozwiązać organizację, uznano TRJN oraz skrytykowano „wszelkie próby [...] anarchizacji życia polskiego”¹¹, co oznaczać mogło potępienie kontynuowania działalności konspiracyjnej. Członkowie „Ojczyzny” mieli wziąć czynny udział w życiu państwowym (z warunkiem nieangażowania się politycznego po stronie PPR), zajmując

Referaty polityczne wygłosili prof. Wojciechowski i J. Kolipiński. Ten ostatni, określając strategię na najbliższą przyszłość, stwierdził m.in.: „Robimy to, co robić możemy w danej chwili i przy istniejących możliwościach. [...] czy do wolności doprowadzi nas czyn zbrojny, czy konstrukcyjna praca od wewnątrz? [...] żadna droga nie jest zamknięta. Dobór środków zależeć będzie od okoliczności [...]. W obecnej sytuacji ciężar walki przesuwa się na odcinek wewnętrzny. Walka toczyć się będzie o niepodległość duszy polskiej [...]. Jesteśmy grupą ideowo-polityczną o światopoglądzie chrześcijańskim i narodowym [...]. Jednoczymy przywódców, twórców i realizatorów [...]. Dążymy do władzy pojętej jako faktyczne wywieranie wpływu na wszystkie dziedziny życia narodowego. [...] im więcej zbudujemy sami, tym więcej to, co stworzymy, będzie odpowiadało naszym pragnieniom i ideałom, a odbiegało od obcych nam ideowo i kulturalnie wzorców, które usiłuje się nam narzucić [...]”¹⁰.

¹⁰ „Ojczyzna” 1939–1945. Dokumenty, wspomnienia, publicystyka, red. Z. Mazur, A. Pietrowicz, Poznań 2004, s. 195–196.

¹¹ *Ibidem*, s. 201–202.

jako fachowcy stanowiska w administracji państwowej, zwłaszcza związanej z zagospodarowaniem Ziem Odzyskanych, oraz w „zachodnich” organizacjach społecznych (Polskim Związku Zachodnim, Zachodniej Agencji Prasowej) czy naukowych (Instytut Zachodni, Śląski, Bałtycki). Jednocześnie wielu „ojczyźniaków” włączyło się w poakowskie struktury konspiracyjne (WSGO „Warta”).

Od 1945 r. byli członkowie „Ojczyzny” znaleźli się pod czujną obserwacją „bezpieki”, trwającą, w niektórych przypadkach, czterdzieści lat. Wielu spotkały represje, w tym wyroki więzienia, ferowane za działalność niepodległościową na rzecz Macierzy podczas okupacji niemieckiej, a także za kontakty bądź udział w konspiracji niepodległościowej po wojnie.

Rok 1946, przed siedzibą Polskiego Związku Zachodniego w Poznaniu. Pierwszy z lewej Włodzimierz Głowacki „Paweł”, członek „Ojczyzny”, pracownik Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu na Kraj; pierwszy z prawej prof. Zygmunt Wojciechowski „Piotr”, członek ścisłego kierownictwa „Ojczyzny”, kierownik Studium Zachodniego, dyrektor Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

Wszystkie zdjęcia ze zbiorów Autorki.